

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗИНА
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПРИКЛАДНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Особливості національної ідентичності українців різного віку»

Студентки 4 курсу групи ПС-41
першого (бакалаврського) рівня вищої
освіти
освітньо-професійної програми
«Психологія»
за спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Пересипко Анастасії Олександрівни
Науковий керівник: доцент кафедри
психологічного консультування і
психотерапії Барінова Н.В.

Чотириохривнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

м. Харків – 2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ РІЗНОГО ВІКУ	6
1.1. Феномен та чинники формування національної ідентичності	6
1.2. Вікові особливості формування національної ідентичності.....	14
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ РІЗНОГО ВІКУ	22
2.1. Методики та організація дослідження	22
2.2. Особливості національної ідентичності українців різного віку	27
2.2.1. Визначення рівня сформованості національної ідентичності українців різного віку	28
2.2.2. Визначення особливостей почуттів щодо етнічної належності українців різного віку	35
2.2.3. Визначення особливості національної ідентичності українців різного віку	38
Висновки до розділу 2.....	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48
АНОТАЦІЯ	53

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства супроводжується значними соціально-політичними трансформаціями, викликаними війною проти російської агресії, боротьбою за національну незалежність та інтеграцією України до європейського простору. Події після 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році, стали потужним стимулом для формування та переосмислення патріотичної свідомості українців.

Націоналізм, як соціально-психологічне явище, зазнав значних змін у свідомості різних вікових груп. Молодь, яка зростала в умовах війни, демонструє високий рівень національної ідентичності, активну громадянську позицію та готовність до захисту держави. Водночас старше покоління, яке пережило радянський період, може мати відмінні погляди, що часто формується під впливом історичних, культурних і соціальних чинників.

Сучасна ситуація в Україні наочно демонструє нагальну потребу у активних, відповідальних особистостях, здатних самостійно приймати рішення, усвідомлювати свою належність до нації, виявляти громадянську позицію та захищати інтереси держави. У зв'язку з цим, виховання та виявлення особистості із яскраво вираженою національною ідентичністю набуває особливого значення та розглядається як одне з ключових завдань сьогодення. Вивчення особливостей національної ідентичності у представників різних вікових груп є вкрай важливим для розуміння тенденцій розвитку українського суспільства, формування ефективних освітніх, інформаційних та державних програм, спрямованих на зміцнення національної єдності.

Проблематика формування ідентичності загалом та національної ідентичності зокрема стала предметом досліджень таких науковців, як Г.

Брейкуелл, А. Ватерман, Г.В. Гарбузова, Е. Еріксон, Д.В. Колесов, П. Рікер, Д.В. Піонтковська, Л.М. Співак, К.Б. Шнейдер та інших. Також зарубіжні науковці, зокрема Е. Гелнер, Б. Андерсон, К. Хюбнер, вивчали концепції націоналізму та патріотизму, що є важливими для розуміння цього феномену в сучасній Україні.

Враховуючи актуальність проблеми, недостатню її розробленість в умовах сучасної війни та суспільних змін, темою дослідження обрано: "Особливості національної ідентичності українців різного віку".

Об'єкт: ідентичність українців.

Предмет: вікові особливості формування національної ідентичності українців різного віку.

Метою роботи є визначити особливості національної ідентичності українців різного віку.

Гіпотеза дослідження: Рівень патріотичної свідомості та її прояви відмінні серед представників різних вікових груп.

Відповідно до зазначеної мети виникає необхідність вирішення наступних завдань:

1. Проаналізувати поняття національної ідентичності.
2. Визначити рівень сформованості національної ідентичності українців різного віку.
3. Визначити особливості почуттів щодо етнічної належності українців різного віку.
4. Визначити особливості національної ідентичності українців різного віку.

Методологія дослідження: У цій кваліфікаційній роботі використано теоретичний аналіз психологічної літератури з досліджуваних нами питань та емпіричні методи, такі як тестування та опитування. Для оцінки експериментальних

даних також використовувалися статистичні методи, такі як метод статистичних критеріїв та кореляційний аналіз.

Для визначення особливості почуттів щодо етнічної належності українців ми використали шкалу експрес-оцінки почуттів щодо етнічної належності Н.М. Лебедева.

Для діагностики рівня сформованості національної ідентичності було використано дві методики. Однією з них є методика «Хто я?» (автори М. Кун і Т. Макпартленд) у психологічній інтерпретації Т.В. Румянцевої. Другою методикою, використаним у цьому дослідженні, є наша анкета, яка містить 30 тверджень.

Для статистичної перевірки гіпотез було використано аналіз Краскела–Уолліса, а для кореляційного аналізу використовувався метод кореляції Спірмена.

Вибірка дослідження складатиме три основні групи:

1. Громадяни/ки України, віком 17-20 років.
2. Громадяни/ки України, віком 25-35 років.
3. Громадяни/ки України, віком 40-50 років.

Практичне значення дослідження: отримані дані можуть бути використані у прогнозуванні розвитку національно-патріотичних настроїв на психосоціальному рівні, та у просвітницькій роботі відділу національно-патріотичного виховання молоді та спорту, що зорієнтований на патріотичний розвиток і консолідацію сучасних українців.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ РІЗНОГО ВІКУ

1.1. Феномен та чинники формування національної ідентичності

Для розкриття феномену національної ідентичності, на нашу думку, передусім доцільно звернути увагу на визначення поняття «ідентичність» та «нація». Поняття ідентичності та його етимологія пов'язана з латинським словом *identicus*, що означає «тотожний» або «однаковий». У науковому дискурсі це поняття вважається порівняно новим: у західній науці воно набуло поширення лише у другій половині ХХ століття, а в українському науковому просторі — після 1990 року. Сьогодні термін «ідентичність» розглядається як один із ключових для розуміння навколишньої соціокультурної дійсності. Він активно використовується в різних галузях знання, таких як психологія, соціологія, філософія, етнологія, політологія, геополітика тощо.

Серед перших мислителів, які зверталися до проблеми ідентичності, варто згадати представників античної філософії — Парменіда, Платона та Аристотеля. У їхніх поглядах дане поняття розглядалося як основна властивість буття, що уособлює цілісність і відсутність відмінностей, наближаючись до уявлення про повну одноманітність [3].

Далі питання ідентичності знайшло відображення у працях таких дослідників, як Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Ватерман, З. Фройд та інші. Вважається, що саме Е. Еріксон заклав теоретичні засади вивчення ідентичності, здобувши визнання як один із основоположників цієї концепції. Його ідеї вперше були

представлені у праці «Дитинство і суспільство». Е. Еріксон справедливо наголошував, що ідентичність не є фіксованою, сталою чи визначеною раз і назавжди рисою особистості [38]. Натомість, вона має динамічний, процесуальний характер та зазнає змін протягом усього життя. Він розвинув цю ідею в концепцію «кризи ідентичності», яка описує перехід людини від одного етапу життя до іншого, що супроводжується формуванням нових ідентичних виборів.

Еріх Фромм також відносив потребу в ідентичності до універсальних людських потреб. Він розглядав ідентичність як “безумовний психобіологічний принцип поведінки, обумовлений необхідністю виживання”[27]. На думку Е. Фромма, саме потреба в ідентичності лежить в основі прагнення людей до набуття соціального статусу та проявів конформізму, які він розглядав як один із чотирьох основних психологічних механізмів "втечі від свободи" [28].

Складність та багатовимірність феномену національної ідентичності зумовлена значними термінологічними та категоріальними труднощами в сучасній науці, що виникають, насамперед, через відсутність комплексного підходу до розуміння самого поняття «нація», тому наступним поняттям, яке ми вважаємо доцільним уточнити, є саме «нація». З латинської мови це слово буквально перекладається як народ. Однак наразі при вживанні слова «нація» не мається на увазі будь-який народ. Зазвичай це той народ, що «має власну державність, суверенність та політичну єдність» [18]. Наразі не існує універсального механізму виникнення та розвитку національних рухів, сучасних націй і національних держав. До того ж навіть усталені норми втрачають стабільність і перестають ефективно діяти в умовах глобалізаційних змін [3].

На думку Е. Гелнера, нація є штучним утворенням, що виникло в межах індустріального суспільства. Формування національної картини світу він пов’язує з переходом від традиційної, аграрної «низької» культури до «високої» культури індустріальної епохи, яку вирізняє загальна доступність освіти, високий рівень

писемності населення та зростання громадянської свідомості більшості членів суспільства. [35]. Тоді як Е. Хобсбаум зауважував, що попри концептуальну й історичну багатозначність поняття, «нація» виконувала роль своєрідного критерію відбору — визначаючи, хто належить до певної спільноти, а хто залишається поза її межами [37]. Контекстом, для таких думок, ми вважаємо, можна зазначити те, що у сучасному світі ідея нації почала виконувати подібну функцію, яку в Середньовіччі відігравала християнська віра — вона ставала засобом об'єднання людей у спільноти на основі спільної культури та політичної належності.

Таким чином, розглядаючи визначення Е.Д. Сміта [40] щодо поняття «нація», можна зробити висновок про предметний зміст поняття «національна ідентичність». На думку вченого, нація – це сукупність людей, що відрізняються своєю назвою, власною історичною територією, спільними міфами, історичною пам'яттю, спільною масовою громадською культурою, спільною економікою та рівними юридичними правами та обов'язками для всіх. Отже, національна ідентичність – це усвідомлення індивідом належності до групи людей, які мають перелічені вище характеристики.

За спостереженням Е. Сміта, національну ідентичність часто асоціюють з етнічною належністю, культурною чи політичною ідентичністю. У цьому контексті культурно-національна ідентичність акцентує увагу на культурних аспектах, тоді як громадянська ідентичність зосереджується переважно на політичному вимірі належності [40]. Національна ідентичність, як важлива складова процесу соціалізації особистості, спрямована на формування індивіда як члена певної національної спільноти, не є вродженою характеристикою, а формується соціальним шляхом, тобто є результатом суспільної взаємодії. Вона може поєднуватися з іншими формами колективної ідентичності — такими як класова, родова, расова або релігійна — значення яких змінюється залежно від історичного контексту та соціальних умов.

Також, в багатьох джерелах, які ми розглядали, часом ототожнювались поняття “національна самосвідомість” і “національна ідентичність”, або ж ідентичність розглядалась як підсистема самосвідомості [19]. У зв’язку із чим, для розкриття феномену хочемо звернутись до дослідження О.В. Шевченко, в якому вона встановила, що центральним елементом національної самосвідомості особистості, є механізм національної ідентифікації, який водночас слугує ключовим показником рівня її розвитку [30]. О.В. Шевченко розглядає механізм національної ідентифікації як процес ототожнення та самоуподібнення індивіда з певною національною спільнотою. Його сутність полягає у формуванні суб’єктивного відчуття приналежності до нації, що базується на стійкому емоційному зв’язку. Цей зв’язок виникає в результаті поступового засвоєння свідомих уявлень, оцінок, норм і цінностей, пов’язаних із життєдіяльністю національної спільноти. Такий тривалий і складний процес національного самовизначення приводить до формування «Я-образу» особистості як представника певної нації [6].

У найзагальнішому сенсі національна ідентичність визначається як відчуття приналежності до національної спільноти та її культурного простору. За словами американської дослідниці Л. Грінфелд, основними компонентами національної ідентичності є:

- переконання, які об’єднують людей не лише як сусідів, а й як співвітчизників, які визнають одне одного членами однієї нації;
- спільна історична пам’ять, спільне бачення майбутнього та усвідомлення спільної відповідальності;
- колективні дії, що сприяють згуртованості громади;
- тривале проживання на певній території;

– існування спільних характеристик, що об'єднують людей як націю та створюють спільну культуру, традиції та звичаї [36].

Національна ідентичність, що формується в процесі ідентифікації особистості з національною спільнотою, є багатокomпонентним та цілісним утворенням. У своєму дослідженні формування національної ідентичності у дітей М. Барретт виділяє два ключові компоненти цієї структури — когнітивний та афективний [33]. Водночас українські вчені запропонували розширити це розуміння, додавши третій – конативний компонент. Дані компоненти, в структурній організації, ми можемо описати і пояснити наступним чином:

- *Когнітивний компонент* охоплює сприйняття індивідами характеристик, які інтегрують їх у власну національну спільноту або відрізняють їх від представників інших народів. Цей компонент також включає уявлення про відмінні риси представників власної нації, уявлення про відмінні риси інших національних груп, та національний Я-образ, тобто уявлення про особливості, які наявні суб'єкту, як члену національної спільноти.
- *Афективний компонент* відображає емоційне ставлення людини до власної національності, а також ціннісне ставлення до своєї нації та інших етнічних груп.
- *Конативний компонент* включає дії та форми поведінки, що базуються на внутрішньо засвоєних нормах та цінностях національної культури, з якою людина ідентифікує себе.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що три згадані компоненти складають основу сучасного психологічного розуміння механізмів формування ідентичності.

Що ж стосується факторі формування національної ідентичності, то вони є взаємозалежні та водночас мають ієрархічну структуру. Формування національної

ідентичності зумовлюється впливом широкого спектра чинників, серед яких домінують природно-біологічні та соціокультурні умови.

Мацько [15] розглядає мову не лише як засіб комунікації, але й як важливий елемент культурного надбання, що сприяє збереженню та розвитку національних традицій. Вона наголошує на необхідності усвідомлення мовної спадщини для формування патріотичних почуттів та національної самосвідомості громадян.

Український дослідник О. Кульчицький виділяє кілька факторів, що впливають на формування національної ідентичності, та визначає її змістовну основу [23]. До них належать:

- *расовий чинник* — кожна національна спільнота має специфічні психічні характеристики, які відрізняють її від інших;
- *геопсихічний чинник* — на особливості національної ідентичності впливають географічні умови, клімат та особливості господарської діяльності;
- *історичний чинник* — історичне минуле формує національну культуру, ментальність і геополітичні орієнтири спільноти;
- *соціопсихічний чинник* — соціальна структура нації, зокрема поділ на класи, соціальні групи й культурні прошарки, також відіграє важливу роль у становленні ідентичності;
- *культурно-морфологічний чинник* — належність нації до певної цивілізаційної традиції (наприклад, західної, східної, африканської чи європейської);
- *глибиннопсихологічний чинник* — вплив колективного підсвідомого, зокрема таких комплексів, як меншовартість, месіанство чи схильність до ідеалізації, на процеси ідентифікації.

Специфіка національної ідентичності полягає в тому, що в ній проявляються не тільки зовнішні (соціальні), а й внутрішні (психологічні) риси. Окрему роль у

процесі формування національної ідентичності відіграють внутрішні чинники, серед яких вагоме місце посідає національно-державницька ідеологія. Вона визначає головні орієнтири існування держави, надає цілісності її образу в уявленнях громадян і закладає основу для майбутнього розвитку [24]. Не менш важливими є інституційні чинники, зокрема діяльність державних установ, політичних партій, лідерів громадської думки, освітніх і культурних закладів, які здійснюють формування національного світогляду та сприяють популяризації національної ідеї.

Важливу роль у формуванні національної ідентичності відіграють не лише внутрішні, а й зовнішні чинники. Вони стосуються тих впливів, які йдуть від інших держав, глобальних процесів чи міжнародного інформаційного простору. Такі чинники складніше контролювати на рівні однієї країни, але їхній вплив на свідомість громадян і національну самосвідомість є дуже відчутним. Насамперед варто згадати про глобалізацію. Вона охоплює практично всі сфери життя: економіку, культуру, інформаційний обмін. Під впливом глобалізаційних процесів у багатьох країнах починають стиратися межі між культурами, з'являються спільні цінності, а традиційні уявлення про національну унікальність можуть слабшати. Наприклад, молодь дедалі більше орієнтується на світову масову культуру, яка часто нав'язує однакові моделі поведінки, способи самовираження чи стилі життя. Це не завжди погано, але може створити суперечності між глобальною та національною ідентичністю.

Проте варто зазначити, що зовнішні загрози, навпаки, можуть сприяти згуртованості народу. Коли країна стикається з небезпекою, багато людей починають більше цінувати свою національну належність, мову, культуру, історію. Вони об'єднуються навколо спільних цінностей, стають активнішими в громадському житті та усвідомлюють себе частиною нації.

Л.М. Співак підкреслює, що важливою умовою формування позитивної національної ідентичності є використання спеціально розроблених методик і технологій, особливо в межах навчальних дисциплін, які найбільшою мірою сприяють розвитку національної самосвідомості та викладаються для широкого кола студентів [25]. З огляду на це можна винести думку, що саме освітнє середовище є одним із провідних чинників, який безпосередньо впливає на становлення національної ідентичності молоді.

Також, ми вважаємо, що варто звернути увагу на те, що процес національної ідентифікації може супроводжуватися труднощами, особливо в ситуаціях, коли соціальне середовище не підтримує його належним чином. У таких випадках можливе становлення несформованої ідентичності, для якої характерна повна байдужість до національних цінностей, обмежені або суто формальні знання про історію, традиції та мову власного народу, а також ознаки маргіналізації. Також національна ідентичність може мати й інші, більш специфічні форми. Зокрема, якщо людина отримує здебільшого негативну інформацію про свою націю чи державу, у неї може розвинути негативна ідентичність. У цьому випадку з'являються ворожість, неприйняття або емоційне відторгнення всього, що пов'язане з власною нацією.

Ще одним проявом розвитку негативної національної ідентичності може бути надмірне перебільшення значущості та винятковості своєї нації, що, за спостереженнями В. Огнев'юка [20], проявляється у вигляді націоналізму. Такий тип ідентичності вважається деструктивним, оскільки суперечить принципам міжнаціональної толерантності, які є невіддільною частиною зрілої національної самосвідомості. Націоналізм може включати в себе елементи фанатизму та нетерпимості до інших етносів, що вказує на відхилення від здорової моделі національної ідентичності.

Отже, національна ідентичність є складним багатовимірним утворенням, що формується в результаті поєднання внутрішніх та зовнішніх чинників. Вона не є вродженою якістю, а виникає через процеси ідентифікації особистості з певною національною спільнотою. До ключових структурних компонентів національної ідентичності належать когнітивний, афективний та конативний, які забезпечують її цілісність та динаміку. На процес її формування впливають як природно-біологічні передумови, так і соціокультурні, політичні, освітні й інформаційні чинники. Особливу роль відіграє освітнє середовище, а також вплив глобалізаційних процесів та зовнішньополітичних обставин. Неприятливі умови можуть призводити до викривлень у формуванні ідентичності — таких як байдужість, негативне сприйняття нації або крайні форми націоналізму. Відтак, національна ідентичність постає як результат як індивідуального досвіду, так і впливу суспільного контексту.

1.2. Вікові особливості формування національної ідентичності

Продовжуючи теоретичний аналіз наукових джерел з метою з'ясування особливостей національної ідентичності українців різного віку, ми підійшли до необхідності з'ясувати, що дослідники стверджували про вікові особливості розвитку національної ідентичності. Національні риси, як і будь-які інші соціальні характеристики та функції людини, не мають біологічної природи й не передаються спадково. Біологічний аспект, пов'язаний із національною належністю особистості, стосується виключно її етнічного походження і не містить у собі жодного соціокультурного змісту [10]. Іншими словами, людина, що народилася в Україні не народжується одразу українцем, адже етнічна належність не є вродженою

якістю. Від самого народження дитина занурюється у певне етнокультурне середовище, де засвоює норми, цінності та уявлення, характерні для цієї спільноти. Національна ідентичність формується через щоденну взаємодію — в родині, у колі друзів, у шкільному та студентському середовищі, тобто в ході поступового накопичення соціального досвіду й знань у процесі повсякденного життя.

Але невже знаючи основи дитячої психології, ми не зможемо виділити ключові етапи зародження і розвитку національної ідентичності? Зможемо. Але варто тримати увагу на тому факті, що це поняття дуже індивідуально, і для кожної людини зазначені рамки не будуть працювати, так як соціокультурне середовище у представників різних країн буде вносити свою долю. А також і у представників однієї етнічної групи, але за різних історичних часів, адже перебуваючи в часи національних та політичних змін, люди, які умовно залучені в ці події, будуть піддаватись на ці зміни.

І все ж, пропонуємо почати з дослідження швейцарського науковця Ж. Піаже [41]. Процес розвитку національної ідентичності він розглядав як формування когнітивних уявлень, пов'язаних із образом батьківщини, які знаходять своє вираження через національні почуття. У контексті формування національної ідентичності Ж. Піаже виокремлює три основні етапи її розвитку [25]:

- Перший етап охоплює період 6–7 років, коли дитина починає отримувати та приймати перші уявлення про свою національну належність, однак ці знання ще залишаються частковими, непослідовними та неструктурованими. Дитина може назвати свою національність або державу, але не завжди усвідомлює, що це означає. У цей період провідну роль у формуванні національної ідентичності відіграють не нація, не етнічна група чи держава, а найближче соціальне оточення — сім'я. Саме вони дають перший поштовх на формування етнічних цінностей, що надалі слугуватиме фундаментом для розвитку національної ідентичності.

- Другий етап припадає на період 8–9 років. У цьому віці дитина вже здатна чітко ототожнювати себе зі своєю державою. Основою для такої ідентифікації слугують рідна мова, місце проживання, національність батьків. Це ще й період, коли дитина починає усвідомлювати авторитети, та навчається прислухатися і до викладачів, шкільних друзів, бачить ставлення до нації не тільки через призму сім'ї та почуттів батьків, але й від іншого соціального кола. Саме в цей період починають формуватись перші емоційно забарвлені національні почуття — гордість за свою країну, повага до державних символів, позитивне ставлення до власного народу.
- Третій етап розгортається у період 10–11 років, коли національна ідентичність набуває цілісного характеру. У цьому віці дитина вже здатна аналізувати національні відмінності на глибшому рівні: вона порівнює особливості різних народів, звертає увагу на історію, культуру, мову, звичаї інших націй. Зростає здатність до критичного мислення у сфері етнічних і соціальних питань. Дитина не лише ідентифікує себе з нацією, але й починає розуміти зміст національної приналежності як частину своєї особистості, усвідомлює значення належності до спільноти, сприймає націю як живий соціокультурний організм.

Іншу концептуальну модель розвитку національної ідентичності пропонує К. Коростеліна. Вона виділяє три ключові складники цього процесу. Перший — прийняття характерних елементів національної культури та ідентичності, до яких належать цінності, релігія, традиції, соціальні очікування тощо. Другий — розвиток орієнтації в національному просторі, що передбачає розуміння історії, ролі своєї нації в ширшому соціальному та політичному контексті. І третій — усвідомлення себе як члена нації, тобто формування стійкого відчуття належності до національної спільноти.

Таким чином, обидва підходи демонструють, що національна ідентичність розвивається не одномоментно, а є результатом послідовного засвоєння, осмислення та прийняття національних смислів через когнітивні, емоційні й соціальні механізми.

Але якщо поглибитись в розріз ситуації саме України, та особливості формування національної ідентичності у представників цієї етнічної групи за останні 50 років, то постає питання, чи змінювались етапи її формування та рівні розвитку національної ідентичності через призму глобальних історичних та політичних змін, яких зазнала країна за цей час? Адже громадяни країни, росли за дуже різних умов та сформованість нації, як такої, за різних періодів була різною. Зараз представниками українського суспільства є і ті, що зазнали часів СРСР і прожили в ньому велику частку життя, а є і ті, хто росли та формувались як особистості тільки за часів незалежності.

Перші відмінності в ставленні були помітні у другій половині 1990-х років, коли прийшло перше розчарування та зміни суспільних орієнтирів. Глибокий поділ у суспільстві, протилежне ставлення до національної міфології та переосмислення радянських принципів створювали умови для збереження пострадянської свідомості. Нерідко національна ідея сприймалася з недовірою, а на перший план виходили цінності східнослов'янської єдності.

Ще довго в Україні тривав пошук нової національної ідентичності. Для цього створювалась певне поєднання окремих позитивних образів з радянського минулого з менш суперечливими елементами українських національних традицій. Проте справжнього подолання радянського культурного спадку, на думку дослідників, можна було досягти лише через спростування імперських ідей. Відмінності між українцями зумовлені не лише мовою чи релігією, а й різним

історичним досвідом, колективною пам'яттю та баченням майбутнього держави [24].

Першим значущим імпульсом до консолідації українського суспільства стала Помаранчева революція, коли громадяни з різних регіонів країни вийшли на вулиці Києва, виступаючи на захист своїх громадянських прав і свобод та протестуючи проти фальсифікацій результатів президентських виборів. З. Бжезінський підкреслював, що Помаранчева революція стала виразом емоційного прагнення до змін і відображала глибинне відчуття національної ідентичності. Хоча багато учасників, можливо, не усвідомлювали цього повністю, сам протест втілював прагнення до демократичного самовизначення. За словами дослідника, це був момент, коли загальнонаціональне відчуття ідентичності, засноване на демократичних цінностях, перетворилося на спільне надбання українського народу. [4].

Наступним етапом, який суттєво вплинув на посилення національної ідентичності, стали події 2014 року — Революція Гідності та подальша анексія Криму. Протести, що розгорнулися у відповідь на відмову політичного керівництва від курсу євроінтеграції, переросли у масштабний громадянський рух на захист свободи та демократичного майбутнього країни. Революція Гідності об'єднала людей різних регіонів, вікових категорій та соціальних груп навколо спільного бачення незалежної та вільної України [12].

Анексія Криму Росією та початок збройного конфлікту на Донбасі сприяли мобілізації суспільства. Ці події підвищили рівень національної згуртованості та зміцнили відчуття належності нації. Вони також актуалізували історичну пам'ять, переосмислення минулого, посилили запит на розвиток власної культурної, мовної та ідентифікаційної автономії. Після подій Революції Гідності було створено багато громадських організацій, платформ для розвитку молоді, культурних заходів, які були направлені на поширення та введення української культури та традицій в маси,

зادля підвищення рівня обізнаності та залученості. Ці події створили ефект доміно, який призвів до значного підвищення рівня національної ідентичності.

Таким чином, Революція Гідності та події 2014 року стали не лише політичним зламом, а й важливим етапом у трансформації національної ідентичності, яка набула більш усвідомленого, зрілого та етнічно орієнтованого характеру.

Наразі, на момент 2022 року відбулась ще одна глобальна зміна – повномасштабне вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Ці події стали рушійним чинником трансформацій для українського суспільства. В умовах екзистенційної загрози сформувалася якісно нова модель національної єдності, заснована на цінностях свободи, громадянської солідарності та готовності до самопожертви заради збереження незалежності. Цей момент став переломним як мінімум тому, що вказав на силу намірів українців та змусив прийти до згуртованості, якої ніколи до того не було. Війна спричинила масштабну переоцінку ідентифікаційних орієнтирів українців.

Особливо важливим стало те, що національна ідентичність почала усвідомлюватися не як суто етнічна приналежність, а як громадянська позиція, активна участь у житті країни, захист її цінностей і майбутнього [9]. Але виник інший фактор – фактор соціального засудження за відмінну або суперечливу політичну чи національну позицію, який став одним із нових чинників формування й регуляції національної ідентичності. У контексті війни, коли питання національного виживання, єдності та підтримки Збройних сил України набули екзистенційного значення, суспільство почало різко реагувати на будь-які висловлювання або дії, які сприймаються як прояви байдужості чи проросійської позиції. Цей соціально-психологічний механізм виконує функцію неформального контролю — суспільство очікує від своїх членів чіткої демонстрації лояльності до держави, підтримки національної символіки, мови, армії та українських цінностей. Публічне відхилення від цих норм часто викликає критику, моральне осудження

або соціальне відторгнення. Тому можливо, певною мірою, національна ідентичність наразі прийшла викривленням в бік націоналізму. Така реакція є зрозумілою в умовах високого рівня емоційної напруги та колективної травми, проте вона також має складні наслідки.

Тож, за таких соціально-політичних умов, значна частина населення — зокрема представники різних вікових груп, які раніше не мали чітко вираженої національної ідентичності або не ототожнювали себе з українською нацією — отримали потужний зовнішній і внутрішній імпульс до її формування. Як показують результати досліджень вікових особливостей національної ідентичності, у підлітковому, молодому та навіть зрілому віці уявлення щодо ідентичності залишаються досить гнучкими і здатними до трансформації під впливом суспільно важливих подій. У кризовий момент — коли національне «я» та колективне «ми» опиняються під загрозою — національна ідентичність починає виконувати захисну та інтегративну функцію. Люди, які раніше або дистанціювалися від питань національності, або не надавали їм значення, у нових умовах були змушені дати собі відповідь на запитання: «Хто я?» і «До якої спільноти я належу?». Особливо актуальним це стало в ситуації, коли самоідентифікація почала прямо впливати на безпеку, соціальні зв'язки, громадянську позицію та навіть фізичне виживання.

Висновки до розділу 1

Національна ідентичність, як важлива складова процесу соціалізації особистості, спрямована на формування індивіда як члена певної національної спільноти. Національна ідентичність не є вродженою властивістю, а формується поступово в процесі соціалізації під впливом різних факторів. Фактори формування є внутрішні — родина, освіта, національна політика, рівень самосвідомості, так і

зовнішні — вплив глобалізаційних процесів, інформаційна політика, міжнародний тиск. Національна ідентичність включає три основні компоненти: когнітивний (уявлення про себе як частину нації), афективний (емоційне ставлення до своєї спільноти) та конативний (готовність до дій і проявів національної приналежності).

Людина не має від народження усвідомлення своєї національної належності — це почуття формується поступово під впливом середовища та життєвого досвіду. Формування національної ідентичності — це динамічний процес, який змінюється з віком. На ранньому етапі дитинства (6–7 років) людина отримує перші уявлення про свою національну належність під впливом сім'ї; далі у віці 8–9 років вони чіткіше ідентифікують себе з державою, а у 10–11 років національна ідентичність набуває цілісності та глибшого розуміння, зростає здатність до критичного осмислення власної належності, формується емоційно-ціннісне ставлення до своєї країни.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ РІЗНОГО ВІКУ

2.1. Методики та організація дослідження

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей національної ідентичності серед українців різних вікових категорій. У якості робочої гіпотези ми припустили, що рівень патріотичної свідомості та форми її прояву можуть суттєво відрізнятися залежно від віку респондентів. Для перевірки цього припущення було заплановано визначити рівень національної ідентичності у представників різних вікових груп і проаналізувати наявність або відсутність вікових відмінностей. Таке дослідження дозволяє виявити, як змінюється національна ідентичність протягом життя, та висунути припущення про те, які фактори впливають на її розвиток у різні періоди, а також глибше зрозуміти, як поколіннєвий досвід формує ставлення до нації, держави та культури. Це особливо важливо в умовах сучасних соціально-політичних викликів, коли питання єдності та ідентичності стають критично значущими для національного розвитку.

Розглядаючи потенційні вікові категорії респондентів, яких доцільно було залучити до дослідження, ми виходили з урахуванням історичних, соціально-політичних та інформаційних умов, у яких відбувалося їхнє становлення як особистостей. Ми вирішили, що це дозволить нам глибше зрозуміти, як різний досвід формування в соціумі впливає на рівень і характер національної ідентичності.

Тож, перша вікова група складала респондентів віком від 17 до 20 років, і вона охоплює сучасну молодь, яка зростала вже після подій Революції Гідності 2013–

2014 років, а також в умовах повномасштабного вторгнення у 2022 році. Ці респонденти формувалися як особистості в період, коли тема національної самосвідомості була надзвичайно актуальні, а національні цінності — активно підтримувалися в інформаційному, освітньому та соціальному просторі.

Друга вікова група складається з осіб віком від 25 до 35 років і це покоління, юність якого припала на часи Революції Гідності та початок війни на сході України, але формування національної ідентичності почалось значно раніше. Ці респонденти вже мали сформовану громадянську позицію у період глибоких суспільних змін. Їхній досвід містить поєднання пострадянської спадщини, європейських прагнень та активного залучення до суспільно-політичного життя. Вони були першими, хто робив свідомий вибір у бік особистісних змін та прагнув реалізовувати свої надбанні цінності та передавати їх в суспільний простір. Це люди, які першими почали переходити на українську мову в буденному спілкуванні, відмовлялись від навчання закордоном на користь українських навчальних закладів.

Третя вікова група — це респонденти віком від 40 до 50 років, вона представлена людьми, чиє становлення відбувалося ще за радянських часів, а дорослість — у період розпаду СРСР, здобуття Україною незалежності та перших десятиліть її державотворення. Їхній досвід включає вплив радянської ідеології, пострадянської нестабільності та спостереження за трансформацією національної ідеї протягом кількох десятиліть. Власне, ці люди пройшли через усі ключові етапи трансформації українського суспільства і щоразу змушені були переосмислювати свою національну належність відповідно до нових політичних і культурних реалій. Саме тому їхній досвід є особливо цінним для аналізу динаміки змін у національній ідентичності в довготривалій історичній перспективі.

Таким чином, залучення саме цих трьох вікових груп дозволяє дослідити, як змінюється національна ідентичність залежно від поколіннєвого досвіду, виявити закономірності її формування та краще зрозуміти відмінності у патріотичній свідомості між представниками різних соціально-історичних контекстів.

Отже, загалом вибірку склали 100 осіб, 26 осіб з першої вікової групи (17-20), 38 осіб з другої вікової групи (25-35) та 36 з третьої вікової групи (40-50). Вибірку склали 64 жінки та 36 чоловіків. Також до досліджуваних було поставлено питання стосовно їх місцеперебування останнім часом, за рахунок чого можемо також вказати наступні дання: 76% досліджуваних протягом останнього року перебували (виїжджали). Так як всі досліджувані були народжені в Україні, то ми можемо зробити припущення, що ці 17% досліджуваних, які проживали поза межами країни останній рік – іммігранти, які за різних причин, такі як війна, соціальне становище, сімейні неурядиці і т.д., вирішили залишити Батьківщину, і змінили місце проживання. Ця інформація є важливою для нашого дослідження, оскільки дає змогу враховувати контекст життєвого досвіду респондентів, зокрема вплив перебування за межами країни на формування чи трансформацію їхньої національної ідентичності. Досвід еміграції або тривалої присутності в іншому культурному середовищі може як посилити відчуття національної належності, так і спричинити його переосмислення. Таким чином, дані про місцеперебування респондентів дозволяють більш глибоко інтерпретувати результати щодо рівня сформованості національної ідентичності в різних умовах життя.

Також до важливих характеристик респондентів, які, на нашу думку, варто врахувати при аналізі результатів дослідження, належать їхня сфера діяльності та сімейне становище. На основі відповідей у межах методики «Хто я?» (детальний опис якої буде подано далі), нам вдалося виокремити кілька значущих соціальних груп серед учасників дослідження. Зокрема, серед них були волонтери, дружини військовослужбовців, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи (ВПО), а також студенти, фахівці у сфері ІТ, громадяни, які не мають прямого зв'язку з військовими подіями, особи, які виїхали за кордон через війну, і навіть діти ветеранів.

Цей спектр різних життєвих обставин та соціальних ролей дозволяє більш глибоко інтерпретувати рівень та характер національної ідентичності кожної групи. Адже власний досвід, особливо пов'язаний з війною, вимушеним переселенням або

активною громадянською позицією, суттєво впливає на те, як людина усвідомлює свою належність до нації, які емоції вона з цим пов'язує та як проявляє свою патріотичну свідомість. Така різноманітність респондентів підсилює цінність емпіричної частини дослідження, відкриваючи можливість для порівняльного аналізу між окремими групами.

Дослідження проводилося в онлайн-форматі з використанням платформи Google Forms, що дозволило забезпечити зручність участі та охопити респондентів із різних регіонів. Електронна анкета включала короткий вступ із поясненням мети дослідження, блок демографічних запитань (паспортна частина), а також три психодіагностичні методики. Перед кожною методикою надавалась чітка інструкція щодо заповнення, що дозволило мінімізувати ризик помилкового розуміння завдань і забезпечити стандартизованість відповідей. Перед початком основної частини дослідження респондентам пропонувалося заповнити паспортну частину анкети, в якій необхідно було вказати такі демографічні дані: вік, стать, місце перебування протягом останнього року. Збір цієї інформації дозволив забезпечити базову соціально-демографічну характеристику вибірки та надалі враховувати її при аналізі результатів.

Задля визначення рівня сформованості та особливостей національної ідентичності ми використовували декілька методик. Першою методикою, яку ми використали в дослідженні, став тест «Хто я?» М. Куна та Т. Макпартленда. Цей інструмент є формою нестандартизованого самоопису у відкритому форматі й призначений для вивчення уявлень особистості про саму себе. Методика дає змогу опосередковано оцінити рівень саморефлексії, характер самооцінки та аспекти особистісної ідентичності. У даному дослідженні застосовано інтерпретацію тесту, запропоновану Т.В. Румянцевою. Респондентам (студентам) було запропоновано письмово відповісти на запитання «Хто я?», зазначаючи якомога більше варіантів, кожен із яких заповнювався по мірі важливості даної якості для людини (1 – найважливіше, 20 – найменш важливе). Інструкція дозволяла фіксувати будь-які

відповіді, які виникали у свідомості в момент заповнення, без обмежень щодо змісту. Аналіз відповідей дозволив виявити, які ідентичності домінують у свідомості респондентів, зокрема — наявність ознак етнічно-регіональної ідентичності, її інтенсивність та форму вираження. Такий підхід надав змогу якісно оцінити не лише зміст Я-образу, але й місце національної належності в системі особистісних самоідентифікацій.

В якості другої методики ми використали Шкалу експрес-оцінки почуттів щодо етнічної належності (Н.М. Лебедєва), метою якої було оцінити емоційну забарвленість (валентність) етнічної ідентичності. Зазначена методика дозволила дослідити емоційне ставлення респондентів до власної етнічної належності через виявлення домінуючих почуттів, пов'язаних із цим аспектом їхньої ідентичності. Суть процедури полягала в тому, що учасникам дослідження пропонувалося обрати емоційний стан, який найкраще відповідає їхньому внутрішньому сприйняттю своєї етнічної приналежності.

Почуття, представлені в переліку, були впорядковані за шкалою емоційної валентності — від негативних (таких як образа, приниження) до позитивних (наприклад, спокійна впевненість, гордість). Такий спосіб кодування результатів дав змогу здійснити математичну обробку даних, обчислити середні значення за вибіркою, порівняти показники між віковими групами та виявити загальні тенденції. Зокрема, методика дозволила зробити висновки про рівень позитивного або негативного емоційного залучення до національної ідентичності серед респондентів, що, в свою чергу, є важливим показником сформованості патріотичної свідомості.

Наступною методикою стала авторська анкета-опитувальник. Наша анкета, яка містить 30 тверджень, на визначення рівня національної ідентичності. Вона розділена на три компоненти, що опирається на дослідження роботи Мартіна Барретта про формування національної ідентичності. Згідно з його концепцією, структура національної ідентичності охоплює три основні компоненти:

когнітивний, афективний і конативний. Когнітивний компонент вимірює рівень поінформованості людини про свою національну культуру, мову, історію, традиції, символи, видатні постаті — тобто знання про власну націю. Приклад твердження яке ми використовували: «Я добре знаю мову своєї держави». Це інтелектуальна складова національної ідентичності. Афективний компонент вимірює емоційне ставлення до своєї нації — почуття гордості, поваги, любові або, навпаки, відрази, сорому, байдужості. Приклад твердження: «Коли я чую гімн своєї країни – мене наповнює почуття гордості». Конативний компонент відображає поведінковий рівень, він вимірює активну поведінкову позицію щодо прояву національної ідентичності — участь у культурних чи політичних подіях, використання мови, дотримання традицій тощо. Приклад твердження: «Я беру участь в культурному житті країни». Кожен із трьох вимірювальних компонентів національної ідентичності представлено окремою шкалою, до складу якої входить по 10 тверджень.

Отже, обрані методики дозволили комплексно дослідити різні аспекти національної ідентичності: від загального рівня її сформованості до емоційного ставлення респондентів до власної етнічної належності та характеру ідентифікаційних уявлень. У наступному підрозділі буде подано результати емпіричного дослідження та їх інтерпретацію з урахуванням вікових особливостей респондентів.

2.2. Особливості національної ідентичності українців різного віку

У цьому розділі ми пропонуємо розглянути аналіз результатів проведених методик, щодо особливостей національної ідентичності представників різних вікових категорій, здійснений на основі емпіричних даних. Це дослідження

включало визначення місця національної приналежності в системі особистої самоідентифікації, оцінку почуттів щодо етнічної приналежності, визначення рівня національної ідентичності та виявлення зв'язку між віком респондента та особистісним компонентом національної ідентичності. Для досягнення цього використовується кілька методик, результати яких детально описані у відповідних підрозділах.

2.2.1. Визначення рівня сформованості національної ідентичності українців різного віку

Першою методикою, яку було використано для визначення рівня сформованості національної ідентичності українців різного віку, стала методика Куна-Макпартленда «Хто я?». Методика була проведена, для виділення із череди значень ті, що позначають національну чи етнічну приналежність, наприклад такі вираження як: «Я — українець», «Я — громадянка України», «Я — київлянка», «Я — людина, народжена в Україні»; проте такі вислови як «Я — громадянин», «Я — законслухняний громадянин», «Я — житель Землі» — ми не враховували, так як сприйняли їх занадто абстрактними. Підрахунок результатів здійснювався за таким принципом: якщо респондент взагалі не зазначив жодної характеристики, що вказує на його національну належність, відповідь оцінювалася у 0 балів. У випадку, якщо згадки про національну ідентичність з'являлися у межах пунктів із 6-го по 20-й, що свідчить про другорядне значення цієї ідентичності для особистості, відповідь отримувала 1 бал. Якщо ж ознаки національної належності були зафіксовані у перших п'яти відповідях, які, як правило, відображають найбільш значущі елементи Я-концепції, це трактувалося як високий рівень актуалізації національної ідентичності — відповідь оцінювалася в 2 бали. Такий підхід дозволяє оцінити не

лише наявність національної самоідентифікації, а й ступінь її особистісної важливості для респондента.

Таблиця 2.1

Частотний розподіл балів за методикою «Хто я?»

Бал за методикою «Хто я?»	Кількість респондентів	Відсоток (%)
2 бали	58	58.0%
1 бал	15	15.0%
0 балів	27	27.0%
Усього	100	100%

При порівнянні середніх значень балів за методикою «Хто я?» у трьох вікових групах були отримані наступні результати:

- Група 1 (17–20 років): середній бал — 1.42
- Група 2 (25–35 років): середній бал — 1.19
- Група 3 (40–50 років): середній бал — 1.33

Спостерігається певна варіативність між групами: найвищий показник демонструє молодь 17–20 років, найнижчий — респонденти віком 25–35 років. Це може вказувати на те, що в умовах повномасштабної війни молодь демонструє найвищу актуалізацію національної ідентичності у структурі власного Я-образу. Натомість у середньому віці (25–35 років) національна належність, можливо, відходить на другий план через домінування професійних, сімейних або соціальних ролей. У старшій віковій групі (40–50 років) спостерігається стабільно високий рівень самоідентифікації, що може бути пов'язано з історичним досвідом і тривалішою участю в процесах державотворення.

Однак, також, для оцінки статистичної значущості цих відмінностей був застосований критерій Крускала–Уолліса, який показав такі результати:

$$\chi^2 = 3.81, p = 0.149.$$

Оскільки рівень значущості $p > 0.05$, це свідчить про відсутність статистично значущих відмінностей між віковими групами. Інакше кажучи, за цією методикою не було виявлено достовірних розбіжностей у ступені актуалізації національної ідентичності залежно від віку.

Таким чином, хоча ми спостерігаємо певні тенденції у варіації результатів, вони не мають статистично підтвердженої сили. Це дозволяє припустити, що національна ідентичність є відносно стабільною характеристикою, яка присутня серед представників усіх трьох вікових груп.

Другою методикою, яку було використано для визначення рівня сформованості національної ідентичності українців різного віку, став наш опитувальник. Він дозволив віділити як загальний рівень, так і три його компоненти.

Загалом, кожне із тверджень опитувальника оцінюється за триточковою шкалою: 0 балів — «не згоден», 1 бал — «важко відповісти», 2 бали — «згоден». Така шкала дозволяє виявити ступінь згоди респондента з кожним із тверджень та забезпечує можливість кількісного аналізу рівня сформованості національної ідентичності. Пункти під номерами 4, 5, 12, 19, 20, 22, 24, 25, 26 та 29 є зворотними, тобто при обробці результатів їх оцінювання здійснюється в інверсному порядку: 2 бали прирівнюються до 0, 1 залишається незмінним, а 0 — до 2 балів. Таким чином, максимальна кількість балів, яку респондент може набрати за шкалою «загальний показник рівня сформованості національної ідентичності», становить 60 балів. Відповідно до цього, рівні сформованості інтерпретуються наступним чином: низький рівень — 0 – 20 балів, середній рівень — від 21 – 40 балів, високий рівень — від 41 – 60 балів. Такий розподіл дає змогу кількісно оцінити ступінь національної ідентичності кожного респондента.

Отже, перше що ми зробили, це провели аналіз для оцінки внутрішньої узгодженості (надійності) опитувальника за допомогою коефіцієнта Кронбаха.

Розрахунок проводився на основі відповідей на 30 тверджень, спрямованих на вимірювання трьох компонентів національної ідентичності: когнітивного, афективного та конативного. Деякі твердження були зворотними і враховувались у відповідній шкалі з інверсним кодуванням.

Результати аналізу показали, що загальний коефіцієнт Кронбаха α для всієї шкали становить 0.937, що свідчить про високий рівень внутрішньої узгодженості опитувальника. Згідно з критеріями інтерпретації α , значення понад 0.9 вважається відмінним, отже можна стверджувати, що усі твердження у сукупності вимірюють єдиний психологічний конструкт — національну ідентичність — із високою надійністю. Аналіз також показав, що жодне з тверджень не знижує загальний рівень надійності. Значення α при виключенні будь-якого пункту залишаються в межах 0.933–0.938, що підтверджує стабільність шкали. Найнижчий показник кореляції з рештою пунктів $r = 0.223$, однак навіть у цьому випадку видалення пункту не суттєво покращує загальну надійність. Більшість тверджень мають кореляції на рівні 0.5–0.7, що відповідає хорошему рівню взаємної узгодженості.

Наступним кроком, з метою виявлення потенційного зв'язку між віком респондентів та рівнем сформованості національної ідентичності було проведено кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Результати кореляційного аналізу зв'язку між віковими групами респондентів та рівнем їхньої національної ідентичності подано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Таблиця кореляції між віком респондентів та рівнем сформованості національної ідентичності

Порівнювані змінні	ρ (Spearman)	df	p- значення	Інтерпретація результату
Вікова група ↔ Рівень національної ідентичності	0,182	98	0,070	Слабкий позитивний зв'язок; статистично незначущий ($p > 0,05$)

Отримане значення коефіцієнта свідчить про слабкий позитивний зв'язок між віковою групою респондентів та їхнім рівнем національної ідентичності. Тобто спостерігається тенденція до незначного зростання рівня національної ідентичності з віком, однак ця залежність є дуже слабо вираженою.

Водночас, отримане рівень значущості $p = 0.070$ перевищує загальноприйнятий поріг $p < 0.05$, що не дозволяє зробити висновок про статистично достовірну кореляцію. Це означає, що в межах даної вибірки ми не можемо з впевненістю стверджувати, що вік суттєво впливає на рівень національної ідентичності.

З метою виявлення взаємозв'язку між віковими особливостями респондентів і рівнем сформованості окремих компонентів національної ідентичності було проведено кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта Спірмена. Результати подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Кореляція між віковою групою та компонентами національної ідентичності

Порівнювані змінні	Spearman's rho	p-значення	Інтерпретація
Вікова група ↔ Когнітивний	-0.050	0.619	Зв'язок відсутній (несуттєвий, $p > 0.05$)
Вікова група ↔ Афективний	0.127	0.210	Слабкий зв'язок, статистично незначущий
Вікова група ↔ Конативний	0.249	0.012	Помірний позитивний зв'язок, статистично значущий ($p < 0.05$)

Результати показали, що між віком та когнітивним компонентом національної ідентичності (усвідомленням належності, знанням історичних та культурних ознак) зв'язок практично відсутній ($\rho = -0.050$, $p = 0.619$). Аналогічно, зв'язок між віком і афективним компонентом (емоційне ставлення до нації) є слабким і статистично незначущим ($\rho = 0.127$, $p = 0.210$). Водночас між віком і конативним компонентом (поведінкова готовність діяти в інтересах нації) спостерігається статистично значущий помірний позитивний зв'язок ($\rho = 0.249$, $p = 0.012$). Це означає, що з віком зростає готовність брати участь у громадському житті, відстоювати інтереси держави та проявляти активну патріотичну позицію. Такий результат є логічним, зважаючи на те, що з віком підвищується рівень особистісної відповідальності, соціального досвіду та залученості в державотворчі процеси.

Окремо було проаналізовано, наскільки тісно пов'язані між собою три структурні компоненти національної ідентичності — когнітивний, афективний та конативний. Результати представлено в таблиці 2.4

Таблиця 2.4

Взаємозв'язки між компонентами національної ідентичності

Порівнювані змінні	Spearman's rho	p-значення	Інтерпретація
Когнітивний ↔ Афективний	0.651	< .001	Сильний позитивний зв'язок, високозначущий
Когнітивний ↔ Конативний	0.671	< .001	Сильний позитивний зв'язок, високозначущий
Афективний ↔ Конативний	0.705	< .001	Сильний позитивний зв'язок, високозначущий

За отриманими результатами ми можемо побачити, що між усіма трьома компонентами національної ідентичності спостерігаються високі позитивні кореляції, що є статистично значущими на рівні $p < 0.001$. Зокрема:

- когнітивні уявлення про націю (знання) тісно пов'язані як з емоційним ставленням до неї ($\rho = 0.651$), так і з готовністю до дій ($\rho = 0.671$);
- афективний та конативний компоненти також мають дуже сильний взаємозв'язок ($\rho = 0.705$).

Це підтверджує цілісність структури національної ідентичності: зміцнення одного з компонентів автоматично сприяє посиленню інших, що є важливою основою для розробки освітніх і соціальних програм, спрямованих на формування патріотичної свідомості.

Проведений кореляційний аналіз дозволив виявити окремі особливості зв'язку між віковими характеристиками респондентів та рівнем сформованості компонентів національної ідентичності. Отримані результати засвідчили, що виражених і статистично значущих кореляцій між віком та більшістю показників національної ідентичності не виявлено.

Отже, аналіз результатів за двома методиками дозволив оцінити рівень національної ідентичності серед респондентів різного віку та виявити окремі вікові особливості її прояву. Попри наявність певних тенденцій, статистично значущі відмінності між віковими групами були виявлені лише за окремими показниками, зокрема за поведінковим (конативним) компонентом. Водночас у цілому результати свідчать про відносну сталість рівня національної ідентичності незалежно від віку, що може свідчити про її глибоке соціокультурне закріплення та вплив інших, не вікових чинників.

2.2.2. Визначення особливостей почуттів щодо етнічної належності українців різного віку

Методика, яку ми обрали для вивчення особливостей почуттів щодо етнічної належності українців різного віку, стала Шкала експрес-оцінки почуттів щодо етнічної належності. Максимально проста та водночас ефективна методика, яка дозволяє швидко і достовірно оцінити емоційне ставлення респондента до власної етнічної належності. Завдяки мінімалістичній структурі та зрозумілій інструкції вона легко інтегрується в більш комплексні дослідницькі протоколи зокрема в умовах обмеженого часу або у великих вибірках.

Методика має на меті вимірювання емоційної валентності етнічної ідентичності, тобто того, наскільки позитивними чи негативними є почуття, пов'язані з приналежністю особистості до певного етносу. Запропонована шкала містить п'ять варіантів відповідей, які відображають градацію емоцій — від відверто негативних (приниження, образа) до гіперпозитивних (гордість). У цьому контексті "спокійна впевненість" вважається нормативною відповіддю, що свідчить про прийняття своєї етнічної належності без надмірного емоційного забарвлення.

Перші підрахунки, які ми хочемо зазначити, вказують на загальні відповіді загальної вибірки респондентів, що позначають їх почуття та емоційне ставлення. Результати відповідей подано в Таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Розподіл респондентів з загальної вибірки за емоційним ставленням до власної етнічної належності

Почуття	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Гордість	52	52%
Спокійна впевненість	34	34%

Жодних почуттів	13	13%
Образа	1	1%
Прийиження	0	0%

Отримані результати свідчать про високий рівень позитивної емоційної ідентифікації з власним етносом серед респондентів: більшість із них відчують гордість (52%) або спокійну впевненість (34%) щодо своєї належності до народу. Лише 14% опитаних не проявляють позитивних емоцій, серед яких одиниці вказали на негативні почуття. Це свідчить про загальну етнічно-позитивну установку, що є важливою передумовою для формування зрілої національної ідентичності.

Наступне, ми хочемо виявити, які саме емоції (гордість, спокій, байдужість, образа тощо) переважають у представників різного віку щодо їхньої етнічної приналежності. Цей аналіз дозволить порівняти емоційне ставлення до нації серед молоді, дорослих і старших респондентів, а також визначити вікові особливості у сприйнятті національної ідентичності на емоційному рівні. Отримані результати представлені нижче в Таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Відсотковий розподіл емоційної валентності до етнічної належності за віковими групами

Вікова група	Образа (2 бали)	Жодних почуттів (3 бали)	Спокійна впевненість (4 бали)	Гордість (5 балів)
17–20 років (гр. 1)	0.0%	11.5%	38.5%	50.0%
25–35 років (гр. 2)	2.6%	13.2%	42.1%	42.1%
40–50 років (гр. 3)	0.0%	13.9%	22.2%	63.9%

Отримані результати свідчать про загальну позитивну емоційну налаштованість респондентів щодо своєї етнічної належності. У всіх трьох вікових групах домінує почуття гордості або спокійної впевненості, що вказує на високий рівень прийняття власної етнічної ідентичності. Найвищий відсоток гордості зафіксовано у групі 3 (40–50 років) — 63,9%, тоді як у групі 2 (25–35 років) спостерігається найвища частка варіантів з нейтральною або змішаною емоційністю. Негативні емоції (образа) виявлені лише у групі 2, але на мінімальному рівні (2,6%), що не впливає на загальну позитивну тенденцію.

Загалом, емоційне прийняття своєї етнічної належності у всіх вікових групах можна розглядати як засіб психологічної стабілізації, джерело соціальної підтримки та внутрішнього ресурсу, особливо у кризових суспільних умовах. Результати підтверджують думку, що національна ідентичність — не лише пізнавальне, а й глибоко емоційне утворення, тісно пов'язане з відчуттям безпеки, спільності та приналежності.

Наступним етапом, ми вважали доречним провести кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнта Спірмена, задля визначення наявності взаємозв'язку між віком респондентів та емоційним ставленням до своєї етнічної належності. Результати аналізу приведені нижче в Таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Визначення наявності взаємозв'язку між віком респондентів та емоційним ставленням до своєї етнічної належності

Пара змінних	Spearman's rho	p-значення	Інтерпретація
Вікова група ↔ Рівень емоційної валентності	0.101	0.319	Зв'язок дуже слабкий, статистично незначущий

За отриманими даними ми можемо побачити, що значення коефіцієнта Спірмена ($\rho = 0,101$) свідчить про наявність дуже слабкого позитивного зв'язку між віком респондентів та характером їхнього емоційного ставлення до власної етнічної належності. При цьому отримане р-значення ($p = 0,319$) значно перевищує прийнятий рівень статистичної значущості ($0,05$), що вказує на відсутність статистично значущого зв'язку між досліджуваними змінними.

Таким чином, результати аналізу дозволяють зробити висновок, що в межах даної вибірки вікова належність респондентів не має суттєвого впливу на емоційне сприйняття власної етнічної приналежності. Почуття гордості, спокійної впевненості чи нейтрального ставлення щодо належності до свого народу з однаковою ймовірністю зустрічаються серед представників усіх вікових груп.

Отже, проаналізувавши данні з методики "Шкала експрес-оцінки почуттів щодо етнічної належності" ми побачили, що отримані результати свідчать про переважання позитивного емоційного ставлення до власної етнічної належності серед учасників дослідження. У більшості респондентів незалежно від віку домінували такі емоції, як гордість та спокійна впевненість у своїй належності до українського народу, тоді як частка нейтральних або негативних почуттів (байдужість, образа) була мінімальною. Водночас, результати кореляційного аналізу засвідчили відсутність статистично значущого зв'язку саме між віком респондентів та характером їхніх емоцій щодо етнічної ідентичності. Для нас це говорить про те, що позитивна емоційна ідентифікація з нацією притаманна представникам усіх вікових груп.

2.2.3. Визначення особливості національної ідентичності українців різного віку

У межах проведеного нами емпіричного дослідження вікових особливостей національної ідентичності українців було використано три взаємодоповнюючі

методики. Першою застосованою методикою був тест «Хто я?», адаптований для вивчення самосвідомості та ідентифікаційних характеристик особистості, з акцентом на етнічно-регіональний аспект. Другою стала авторська анкета-опитувальник із 30 тверджень, спрямована на всебічне оцінювання рівня сформованості національної ідентичності та її окремих структурних компонентів. Третьою виступила шкала експрес-оцінки почуттів щодо етнічної належності, що дозволяє визначити емоційну валентність ставлення респондентів до своєї етнічної групи. Застосування цих трьох методик дало змогу комплексно проаналізувати національну ідентичність як багатовимірне психосоціальне явище та простежити, як вона проявляється у різних вікових групах як на когнітивному, так і на емоційному та поведінковому рівнях.

Проаналізувавши кожну окрему методику та виявивши загальні показники за ними, тепер нам треба порівнювати розподіли значень у трьох незалежних групах та визначати, чи є статистично значущі відмінності між цими групами. Для цього ми використовуватимемо Критерій Краскела–Уолліса, що дозволить нам з'ясувати, чи існують значущі відмінності у рівнях національної ідентичності або її окремих компонентів серед різних вікових груп респондентів. У цьому дослідженні ми обрали саме аналіз Краскела–Уолліса, тому що він дозволяє порівнювати результати одразу між трьома і більше незалежними групами. Оскільки наші дані не завжди мають нормальний розподіл і містять порядкові шкали (тобто оцінки за опитувальниками, бали за шкалами), Краскела–Уолліса підходить найкраще. Він є універсальним і не має жорстких вимог до типу даних, тож дає можливість об'єктивно оцінити, чи дійсно спостерігаються вікові відмінності у досліджуваних показниках.

Таблицю 2.8, із наведеними результатами порівняння між трьома віковими групами респондентів за підсумковими показниками трьох використаних методик, наведено нижче.

Таблиця 2.8

Результати аналізу Краскела–Уолліса за шкалами трьох методик

Методика	χ^2	df	p	Інтерпретація
Анкета на рівень Національної Ідентичності	5.21	2	0.074	Незначна тенденція до відмінностей
Методика «Хто я?»	3.81	2	0.149	Відмінності відсутні ($p > 0.05$)
Шкала оцінки почуттів	2.45	2	0.293	Відмінності відсутні ($p > 0.05$)

χ^2 — значення критерію Краскела–Уолліса; df — кількість ступенів свободи; p — рівень статистичної значущості.

Аналіз отриманих результатів за допомогою критерію Краскела–Уолліса показав, що жодна з трьох використаних методик — а саме авторська анкета, тест «Хто я?» та шкала експрес-оцінки почуттів щодо етнічної належності — не виявила статистично значущих вікових відмінностей у рівні національної ідентичності. Усі отримані значення p-значущості перевищують поріг 0,05, тобто не дають підстав стверджувати про наявність реальних відмінностей між молодшою, середньою та старшою групами респондентів. Найближчою до статистичної значущості виявилася анкета на визначення рівня національної ідентичності ($p = 0,074$), що свідчить про наявність певної тенденції до відмінностей у сприйнятті або структурі національної ідентичності між віковими групами, однак ця тенденція залишається на рівні гіпотези та не підтверджується надійно з точки зору математичної статистики. Інші методики — тест «Хто я?» ($p = 0,149$) та шкала експрес-оцінки почуттів ($p = 0,293$) — продемонстрували ще менший рівень вираженості.

Оскільки єдина тенденція до відмінностей була виявлена за анкетною на визначення рівня національної ідентичності, ми вирішили провести аналіз на виявлення наявності або відсутності статистично значущих вікових відмінностей у структурних компонентах національної ідентичності. Тому було проведено аналіз Краскела–Уолліса для кожної з трьох шкал. Результати подано в Таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Результати аналізу Краскела–Уолліса для компонентів національної ідентичності

Компонент	χ^2	df	p	Інтерпретація
Когнітивний	0.519	2	0.772	Відмінності відсутні ($p > 0,05$)
Афективний	4.491	2	0.106	Тенденція до відмінностей, незначуща
Конативний	8.624	2	0.013	Статистично значуща різниця ($p < 0,05$)

χ^2 — значення критерію Краскела–Уолліса; df — кількість ступенів свободи; p — рівень статистичної значущості.

Згідно з результатами, представленими в таблиці 2.9, когнітивний компонент, який відображає рівень знань і уявлень про власну націю, не показав статистично значущих розбіжностей між віковими групами ($\chi^2 = 0,519$; $p = 0,772$). Це свідчить про те, що незалежно від віку респонденти мають приблизно однаковий рівень обізнаності щодо історії, культури, традицій і характерних ознак української нації. В свою чергу, афективний компонент, який вказує на емоційне ставлення до своєї національної приналежності, також не виявив значущих відмінностей ($\chi^2 = 4,491$; $p = 0,106$), однак для цього показника спостерігається певна тенденція до відмінностей між віковими групами. Це може свідчити про те, що емоційна складова національної ідентичності, хоча й залишається досить стабільною, все ж може дещо змінюватися залежно від вікового досвіду, контексту соціалізації чи впливу історичних подій. Натомість, результати, які ми отримали за конативним компонентом, який характеризує готовність до дій на користь нації, участь у суспільному, політичному або культурному житті, вже були інші і вказували на статистично значущу різницю між віковими групами ($\chi^2 = 8,624$; $p = 0,013$). Це вказує нам на те, що саме поведінкова й активна складова національної ідентичності суттєво варіює залежно від віку.

Поглиблений аналіз кількісних результатів дослідження дозволяє зробити важливі заключення щодо перевірки висунутої гіпотези. Спочатку передбачалося, що рівень патріотичної свідомості та її прояви суттєво різняться між представниками різних вікових груп, що обґрунтовувалося специфікою їхнього освітнього, культурного та історичного досвіду. Відповідно, життєві обставини та соціалізація, притаманні кожній з вибраних груп, мали б відобразитися у різних рівнях сформованості національної ідентичності. Однак результати емпіричного дослідження виявилися досить неочікуваними: не було отримано статистично значущих відмінностей між віковими групами щодо рівня національної свідомості та основних компонентів національної ідентичності. Виявлена тенденція до відмінностей за окремими шкалами не досягла порогу статистичної значущості, що суперечить початковим очікуванням, заснованим на теоретичному аналізі.

Такий результат, на нашу думку, пояснюється низкою об'єктивних зовнішніх факторів, які вплинули на формування ідентичності сучасних українців. По-перше, соціально-демографічний склад вибірки був доволі різноманітним: респонденти відрізнялися за професійною діяльністю, місцем проживання, сімейним статусом, регіоном народження, а деякі належать до покоління, що зростало ще за часів Радянського Союзу. Проте, незважаючи на ці відмінності, є фактор, який на пряму поєднує всіх – велика історична подія, безпосередньо залученими до якої є кожен респондент.

Мова йде, передусім, про сучасну російсько-українську війну, що стала найбільшою соціальною подією для всіх респондентів. Її вплив на ідентичність українців складно переоцінити: з лютого 2022 року суспільство пережило потужний сплеск патріотичних почуттів і національної єдності. Громадяни масово долучалися до волонтерства, ставали на захист країни, організовували гуманітарну допомогу, виявляли солідарність і стійкість у найскладніших умовах. Подібні події не лише трансформували індивідуальні ідентичності, а й створили відчуття єдності, яке не

залежить від віку, регіону чи соціального статусу. Люди відчували злість, страх та горе.

Із плином часу, здавалось, що ці емоції та відчуття дещо притупились, але, результати дослідження показали, що досі привалююче почуття, яке відчували респонденти стосовно своєї етнічної належності – це «гордість». Це свідчить про глибоку інтеграцію національної ідентичності у свідомості сучасних українців, сформовану під впливом колективного досвіду історичних викликів. З огляду на це, факт відсутності очікуваних вікових відмінностей слід розглядати не як розчарування, а як яскравий прояв сили національного духу та здатності суспільства до об'єднання у відповідь на спільні загрози.

Таким чином, результати дослідження не лише спростовують початкову гіпотезу про наявність суттєвих вікових розбіжностей, але й підкреслюють важливу тенденцію сучасного українського суспільства — національна ідентичність сьогодні виконує функцію інтеграції, об'єднуючи різні покоління навколо спільних цінностей і цілей.

Висновки до розділу 2

Дослідження було організовано для визначення особливостей національної ідентичності українців різного віку. Задля цього підібрані такі методики: тест «Хто я?», авторський опитувальник та шкала експрес-оцінки почуттів. Для статистичної перевірки гіпотез було використано аналіз Краскела–Уолліса, а для кореляційного аналізу використовувався метод кореляції Спірмена.

Для українців, незалежно від віку, притаманний високий рівень національної ідентичності. Ці показники можуть бути обумовлені тим, що дослідження проводилось під час війни в Україні, коли питання національної єдності та

самоідентифікації набувають особливої актуальності. Війна сприяє згуртуванню людей, активізації громадянської позиції, підвищенню цінності спільних символів, мови, традицій та формує більш чітке усвідомлення «своїх» і «чужих».

Українці різних вікових груп мають схожі почуття, щодо етнічної належності та показали високі показники. Найбільш вираженим для всіх груп стало почуття гордості за належність до своєї етнічної групи, що є найвищим показником, та почуття спокійної впевненості, що означає позитивне і стабільне ставлення людини до своєї етнічної належності без надмірних емоційних проявів. Тільки група віком 25 – 35 років мала наявність найбільш негативних почуттів – образи, що означає наявність негативної емоційної реакції на власну етнічну належність.

Для українців зазначених вікових груп особливості національної ідентичності показали, що в молодшій групі (17–20 років) переважає позитивне ставлення до нації, більшість відчуває гордість і впевненість, але рівень громадянської активності дещо нижчий. В середній групі, яку склали респонденти віком 25 – 35 років наявний високий рівень національної ідентичності, респонденти впевнено ідентифікують себе з нацією й готові підтримувати країну. В старшій ж групі (40–50 років) наявний найвищий рівень громадянської активності та готовності діяти на користь країни, домінують позитивні емоції щодо своєї етнічної належності.

ВИСНОВКИ

Національна ідентичність представляє собою складне явище, яке формується на стику особистих, соціальних, історичних і культурних впливів. Вона не виникає автоматично, а набувається протягом життя людини через виховання в родині, освітнє середовище, культурний простір та вплив історичних подій. До структури національної ідентичності входять знання про націю, емоційне ставлення до неї, а також внутрішня готовність діяти на користь своєї спільноти. Фактори формування є внутрішні — родина, освіта, національна політика, рівень самосвідомості, так і зовнішні — вплив глобалізаційних процесів, інформаційна політика, міжнародний тиск. На різних етапах життя формування національної ідентичності має свої особливості: у дитячому та підлітковому віці вона виникає через родинне та освітнє оточення, сприйняття культурних традицій і моделей поведінки дорослих; у юності та молодості — активно розвивається завдяки освітньому простору, впливу однолітків, соціальних мереж і власних життєвих пошуків; у дорослому віці ідентичність закріплюється під впливом суспільних подій, професійної діяльності, громадянської участі. Особливу роль у формуванні національної ідентичності відіграють значущі історичні події, кризові моменти в житті країни та суспільна згуртованість.

Для українців усіх вікових груп характерний високий рівень національної ідентичності: більшість респондентів впевнено ототожнюють себе з українським народом, вільно володіють мовою або активно вивчають, цінують свою культуру та відчують значущість своєї національної приналежності, особливо у часи війни. Водночас, аналіз результатів показав, що старші респонденти дещо частіше готові до активних дій на підтримку нації, тоді як молодші ще перебувають на етапі пошуку та самовизначення. Проте ця різниця не є визначальною — загальна тенденція до високої сформованості національної ідентичності спостерігається

серед усіх вікових категорій, що свідчить про стійкість і згуртованість української нації у сучасних умовах.

Українці всіх вікових категорій, у визначення особливості почуттів щодо етнічної належності, продемонстрували схоже емоційне ставлення: переважна більшість респондентів висловили почуття гордості та спокійної впевненості, що є високими позитивними показниками щодо ставлення людини до власної етнічної належності. Це свідчить про наявність стабільної позитивної самооцінки, яка формується на основі історичного досвіду, культурних традицій і сучасних суспільних викликів. В усіх групах майже не спостерігалось негативних емоцій, лише у віковій категорії 25–35 років частина респондентів зазначила почуття образи, що може відображати індивідуальні особливості сприйняття чи вплив соціальних факторів. Загалом, такі результати говорять про стійкість і універсальність позитивної етнічної ідентичності серед українців різного віку. Ситуація сучасної війни, національного піднесення та взаємної підтримки лише посилює ці емоційні прояви, згуртовуючи суспільство навколо спільних ідей.

Дослідження особливостей національної ідентичності українців різного віку не виявили жодних показових відмінностей. Знання про свою націю й емоційне ставлення до неї виявилися майже однаковими для всіх поколінь. Очікуванні показники, які б вказували на різницю у сформованості національної ідентичності чи її окремих компонентів, у зв'язку із різністю передумов у її формуванні (культурний, політичний контекст, різні мови з народження та в щоденному використанні і тому інше), в респондентів різного віку, не підтвердились та спростували першочергову гіпотезу дослідження. Майже за всіма досліджуваними критеріями ми побачили високі показники.

Для українців різного віку особливості національної ідентичності, що включають знання про свою націю й емоційне ставлення до неї майже однакові. Незважаючи на різний культурний і політичний досвід, умови виховання та особливості мовного середовища, у всіх поколіннях проявляється схильність до

позитивної оцінки своєї національної ідентичності. Майже за всіма критеріями переважають високі показники — це ще раз підтверджує, що національна ідентичність українців залишається важливою цінністю незалежно від віку чи життєвого досвіду. Особливий акцент у дослідженні слід робити на те, що наявні загальні впливи спільних для всіх вікових груп соціокультурних чинників, зокрема — потужних суспільно-політичних трансформацій, війни, масового волонтерського руху та національної мобілізації, які стимулюють згуртування та зміцнення спільної ідентичності. Сучасна соціокультурна ситуація, а також події останніх років сприяють збереженню й укріпленню спільної національної ідентичності у всіх поколіннях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева М.І. Деякі складові громадянської свідомості студентів // Збірник наукових праць: Філософія, соціологія, психологія. - Вип. 5., ч. 2. - К., 2000. - С. 4-6.
2. Антоненко В.В. Особливості становлення громадянської позиції школярів // Спадкоємність та інновації в українській психологічній науці: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. - Вип. 1. - Київ - Хмельницький - Кам'янець-Подільський, 2002. - С. 106-107.
3. Бадмаєв В.Н. Феномен національної ідентичності (соціально-філософський аналіз) / В.Н. Бадмаєв. – Волгоград : Еліста, 2000. – 289 с.
4. Бжезінський З. Промова на 6-й щорічній конференції "Україна на шляху до зрілої національної державності" // Коментарі. – 2005. – № 186 (752). – П'ятниця-неділя, 14-16 жовтня. – С. 4.
5. Боришевський М.Й. Національна культура як джерело громадянської активності особистості // Збірник наукових праць. Філософія, соціологія, психологія. - Вип. 5. - Ч. 1. - Івано-Франківськ, 2000. – С. 10-13.
6. Васильченко О.М. Етнічні уявлення особистості як складова Я-концепції // Духовність та злагода в українському суспільстві на перехресті тисячоліть Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Збірник наукових праць № 5'2). - К., 1999. – С. 214-217.
7. Гансова Е.А., Максимюк Ю.Т. Національна ідентифікація як національне самопізнання // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття: Матеріали п'ятої міжнар. наук.-практ. конф. – Київ - Чернівці, 1997. - Ч.1.- - С. 27-36.

8. Гафіатуліна А.В. Психологічні особливості формування національної самосвідомості студентської молоді України: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 20 с.
9. Гончарук Г.П. Національна ідентичність українців в умовах глобалізаційних викликів : кваліфікаційна робота (спец. 052 «Політологія») / Г.П. Гончарук ; наук. кер. Т.І. Неприцька. – Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. – 53 с.
10. Дубінін М.П. Філософські та соціологічні аспекти генетики людини / М.П. Дубінін // Питання філософії. – 1971. – № 2. – С. 55–64.
11. Климанська Л.Д. Соціальна ідентичність особистості // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави: Матеріали другої всеукр. наук. конф. - К., 1997. - С. 30-39.
12. Козловець М.А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : монографія / М.А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
13. Колісник О.П. Національна ідентичність українців як їх невідрефлексована національна ідея // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ століття: Матеріали п'ятої міжнар. наук.-практ. конф. - Київ - Чернівці, 1997. - Ч.2. - С. 360-375.
14. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. - К.: НДП, 1990. - 240 с.
15. Мацько Л.І. Українська мова: формування національної свідомості // Педагогіка і психологія. - 1996. - № 1. - С. 67-71.
16. Мовчан П.П. Зміст поняття "національна ідентичність": теоретико-методологічний аспект / П.П. Мовчан // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 17. – С. 104–107.

17. Національна свідомість студентської молоді (соціологічний аналіз). - Торонто - Едмонтон - Львів, 1993. - 158 с/
18. Нельга О.В. Українська етносоціологія: навч. посіб. Київ: МАУП, 2015. 538 с.
19. Нельга О. Самосвідомість особистості і її етнічний зміст // Філософська і соціологічна думка. - 1993. - № 7-8. - С. 121-129.
20. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект): дис. ... док. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2003. 400с.
21. Османова А.М., Співак Л.М. Етнопсихологія: психодіагностичний практикум. Хрестоматія : навч. посіб. / А.М. Османова, Л.М. Співак. – Київ : Університет «Україна», 2023. – 128 с.
22. Піонтковська Д.В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Кам'янець-Подільський, 2017. 195с.
23. Рябчук М. Випробування війною: старі поділи і нові зв'язки у сьогоdnішньому українському суспільстві. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с.
24. Рябчук М. Міф про міф, або чому українці не є українцями // Сучасність. – 2003. – № 5. – С.16.
25. Співак Л.М. Проблема співвідношення між феноменами “національна самосвідомість” і “національна ідентичність” у психолого-соціологічній проекції / Л.М. Співак // Проблеми сучасної психології. – 2011. – Вип. 13. – С. 450-451.
26. Українські народні думи та історичні пісні. - К.: Вид-во АН УРСР, 1955. - 559 с.

27. Фромм Е. Людина для себе: дослідження психологічних проблем етики / Е. Фромм ; пер. з англ. Л.А. Чернишової. – Мінськ : Колегіум, 1992. – 253 с.
28. Фромм Е. Людська ситуація / Е. Фромм ; пер. з англ. Д.А. Леонтьєва. – М. : СМЫСЛ, 1994. – 238 с.
29. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика : монографія / авт. кол. : О.С. Александрова, Ф.Л. Левітас, О.О. Салата, О.М. Шепетяк, О.Є. Матвійчук, Н.Р. Петрошук та ін. ; за заг. ред. Ф.Л. Левітаса ; наук. ред. О.С. Александрової, О.О. Салати. – Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. – 172 с.
30. Шевченко О.В. Національна ідентифікація у становленні Я-образу особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / О.В. Шевченко. – К., 2005. - 213 с.
31. Шульга Н.А. Этническая самоидентификация личности. - К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1996. - 200 с.
32. Яблонська Т.М. Національна свідомість та самосвідомість: когнітивний аспект // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. - Івано-Франківськ: Вид-во “Плай” Прикарпатського університету, 2000. - Вип. 5., ч. 1. - С. 270-275.
33. Barrett M. English children’s acquisition of European identity // Breakwell G., Lyons E. (Eds.) Changing European Identities: Social-Psychological Analyses of Social Change. - Oxford Pergamon Press, 1996.
34. Berry J.W. et al. Cross-cultural Psychology: Research and Applications. - Cambridge, ect.: Cambr. Univ. Press, 1992.
35. Gellner E. Nations and Nationalism. – Ithaca: Cornell University Press, 1983. – 150 p.
36. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads of Modernity. Cambridge MA: Harvard University Press, 1992. P. 34-36

37. Hobsbawm E. J. Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality. – Cambridge (UK): Cambridge University Press, 1990. – 206 p.
38. Jerikson, Je. (1996), Identichnost': junost' i krizis [Identity: Youth and Crisis], Progress, Moskva, RF.
39. Piagen, J. & Weil, A. (1951) The development in children of the idea of the homeland and of relations with other countries. Inter-national Social Science Bulletin, 3. – P. 561-578.
40. Smith, A. D. (1991). National Identity. London: Penguin Books.
41. Piagen, J. & Weil, A. (1951) The development in children of the idea of the
42. Tajfel H. Social identity and intergroup relations. - Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1982.
43. Tajfel H., Turner J.C. The Social identity: Theory of intergroup behavior // Worchel S. And Austin W.G. (Eds.) Psychology of intergroup relations. - Chicago: Nelson Hall, 1986. - p.p.7-24.

АНОТАЦІЯ

Пересипко А.О. Особливості національної ідентичності українців різного віку. – Кваліфікаційна робота освітнього рівня – бакалавр. Спеціальність - 053 «Психологія». – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена вивченню особливості національної ідентичності українців різного віку. Задля цього в теоретичному розділі розглянуто теоретичні відомості стосовно феномену та чинників формування національної ідентичності, описано вікові особливості формування національної ідентичності українців різних вікових груп.

Проведено емпіричне дослідження, для визначення рівня сформованості національної ідентичності, визначення особливостей почуттів щодо етнічної належності та визначення особливості національної ідентичності українців різного віку. Для цього було використано три психодіагностичні методики: тест «Хто я?» (М. Куна і Т. Макпартленда), шкалу експрес-оцінки почуттів щодо етнічної належності (Н.М. Лебедева) та авторський опитувальник на визначення рівня національної ідентичності. Результати аналізу вказали на підстави стверджувати, що національна ідентичність є стійкою характеристикою українського суспільства, а сучасні виклики та історичні події сприяють її збереженню та посиленню в усіх вікових групах.

Ключові слова: *національна ідентичність, вікові особливості, етнічна належність, формування ідентичності, самосприйняття.*

ABSTRACTS.

Peresypko A.O. Peculiarities of national identity of Ukrainians of different ages. - Qualification work for bachelor's degree. Specialty - 053 "Psychology." - V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2025.

The qualification work is devoted to the study of the peculiarities of the national identity of Ukrainians of different ages. To this end, the theoretical section reviews theoretical information on the phenomenon and factors of national identity formation, describes the age-specific features of the formation of the national identity of Ukrainians of different age groups.

An empirical study was conducted to determine the level of formation of national identity, to determine the peculiarities of feelings about ethnicity and to determine the peculiarities of national identity of Ukrainians of different ages. For this purpose, three psychodiagnostic methods were used: the "Who am I?" test (M. Kuhn and T. McPartland), the scale of express evaluation of feelings about ethnicity (N.M. Lebedeva) and the author's questionnaire to determine the level of national identity. The results of the analysis indicate that national identity is a stable characteristic of Ukrainian society, and modern challenges and historical events contribute to its preservation and strengthening in all age groups.

Keywords: *national identity, age peculiarities, ethnicity, identity formation, self-perception.*